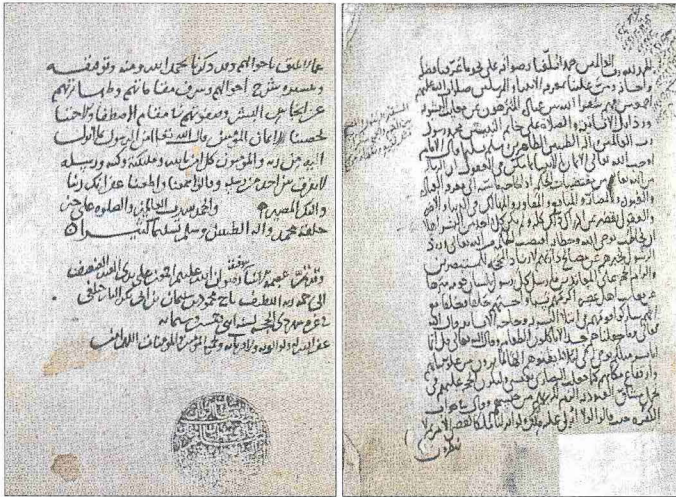

Nûreddin
es-Sâbü'nî'nin
el-Müntekâ
adlı eserinden
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Lâleli, nr. 2425,
vr. 2*, 112*)

bûnî'ye nisbet edilmemekle beraber müellifin kendisi *el-Kifâye*'nin nübüvvet bahsinde bu eseri zikretmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2271, vr. 45^b). Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Yahyâ el-Beşâğari'ye ait *Keşfü'l-gavâmiz fi ahvâlî'l-enbiyâ*² adlı kitabın muhtasarı olan eseri Mehmet Bulut Peygamberlerin İsmeti ve "*el-Müntekâ min 'ismeti'l-enbiyâ*" adıyla yayımlamıştır (İzmir 2000-2001).

Kaynaklarda Sâbü'nî'ye iki eser daha nisbet edilmektedir. Bunlardan biri İbn Kutluboğa tarafından usûlü'd-dîne ait bir çalışma olarak zikredilen *el-Muğnî*'dir (*Tâcû't-terâcim*, s. 10). Buna istinaden eser diğer kaynaklarda da zikredilmektedir (Temîmî, II, 102; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1751; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vuşûl*, vr. 38^a; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 87). Ancak C. Brockelmann'da ve kütüphane fihristlerinde Sâbü'nî'ye ait böyle bir eser kaydedilmemiş, araştırmacılar da böyle bir kitaba ulaşamamıştır. Adı geçen eserin Nûreddin es-Sâbü'nî'ye nisbeti, Kureşî'den kaynaklanan yanlış bir tesbitin (*el-Cevâhirü'l-muğiyye*, I, 398; II, 322-323) diğer kaynaklarda devam ettirilmesinden dolayıdır (*Mâtürîdiyye Akaidi*, s. 25-27). Sâbü'nî'ye atfedilen bir başka eser de *el-Hidâye* olup Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2040), ondan naklen Leknevî ve Bağdatlı İsmâil Paşa tarafından zikredilmiştir (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 42; *İzâhu'l-meknûn*, I, 169; II, 371; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 87). Kâtib Çelebi *el-Hidâye*'nin kelâma dair bir eser olduğunu, müellifin bu eseri ihtisar ederek *el-Bidâye*'yi meydana getirdiğini belirtir; aynı eseri *el-Kifâye fi'l-keâm* ve *el-Kifâye fi'l-hidâye* isimleriyle de kaydeder (krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1499-1500, 2040). Bu şekilde başlayan hata kitabın tam ismine dikkat edilmeden sürdürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

- Nûreddin es-Sâbü'nî, *el-Kifâye*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2271, vr. 45^b; a.mlf., *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 16; a.mlf., *Mâtürîdiyye Akaidi* (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979, s. 19-36; Fahrreddin er-Râzî, *Münâzarât*, Haydarâbâd 1355, s. 7-14; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *el-'timâd fi'l-'tikâd*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3085, vr. 35^a-37^a; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, Haydarâbâd 1332, I, 124, 322-323, 398; II, 82, 322-323; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id*, İstanbul 1315, s. 45, 74, 141, 160; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 10, 31, 64; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-Hanefiyye*, Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 7367, vr. 87^a; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-aşyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 690, vr. 138^b, 218^b; Temîmî, *el-Tabakâtü's-seniyye*, II, 102; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1751; II, 1499-1500, 2040; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vuşûl ilâ tabakâti'l-fuḥûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887 (Mikrofilm Arşivi, nr. 12/357), vr. 38^a; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşâretü'l-merâm min 'ibârâtü'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 156, 157, 329; Muhammed Râgib, *Sefinetü'r-Râgib ve definetü'l-me'tâlib*, Bulak 1255, s. 24-25; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 42; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 643, 657; II, 262; III, 1221; *İzâhu'l-meknûn*, I, 169; II, 371; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 87; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *Allâh*, Kahire 1964, s. 243; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 158.

MUHAMMED ARUÇI

SABÛR

(الصبر)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "tahammül etmek, kendini tutmak, sızlanmamak" anlamındaki *sabr* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olan *sabûr* "çok sabırlı" demektir. Sabır terim olarak "akıl ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü şeyleri yerine getirebilmek, ya-

pılmamasını istediklerinden uzak durmak için nefsi kontrol altında tutma" diye açıklanmıştır. Sabûr Allah'a nisbet edildiğinde "günahkârları cezalandırma konusunda acele etmeyip lutfuyla muamele eden" mânasına gelir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şbr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "şbr" md.; *Kāmus Tercümesi*, "şbr" md.).

Sabır kavramı Kur'an-ı Kerim'de sık sık geçer. İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da yer alan sabır kavramının anlamlarını üç noktada özetlemiştir. Birincisi ve en çok kullanılanı "kendini tutma"dır. İkincisi, "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin" meâlindeki âyet-te olduğu gibi (el-Bakara 2/45) "oruç", üçüncüsü de, "Onlar cehennem ateşine karşı ne kadar sabırlıdır!" (el-Bakara 2/175) âyetinde yorumlandığı üzere "cüret"tir (*Nüzh-etü'l-a'yûn*, s. 387-388). Kur'an'da sabır başta Resûlullah olmak üzere peygamberlere ve insanlara nisbet edilmiş, erdemli bir davranış olarak emredilmiş, çeşitli mü-kâfatlar, dünyaya ve âhirete yönelik iyi sonuçlar sabra bağlanmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "şbr" md.), ancak Allah'a izâfe edilmemiştir. Bununla birlikte çeşitli âyetlerde başta zalimler olmak üzere kötü insanların davranışlarından Allah'ın asla gâfil olmadığı (İbrâhîm 14/42), bozguncuların fiillerine hemen mukabelede bulunmayı murat etseydi yeryüzünde bir tek canlı bile bırakmayacağı, ancak onları belli bir zamana kadar ertelediği belirtilmekte, böylece sabır kavramının içeriği dolaylı olarak Allah'a nisbet edilmektedir (en-Nahl 16/61; el-Kehf 18/58; Fâtır 35/45). Sabûr, Ebû Hüreyre'den nakledilen esmâ-i hüsnâ listesinde sadece Tirmizî tarafından zikredilmiştir ("Da'avât", 82). Ebû Müsâ el-Eş'arî'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demektedir: "Başka-larından duyduğu eziyete Allah'tan daha çok sabreden bir kimse yoktur. İnsanlar Allah'a ortak koşup denginin ve çocuğunun bulunduğunu söyledikleri halde O yine de insanları rızıklandırmakta, kendilerine sıhhat ve âfiyet vermektedir" (*Müşned*, IV, 395; Buhârî, "Edeb", 71, "Tevhîd", 3; Müslim, "Münâfikîn", 49-50).

Kâdî Abdülcebbar, sabır kavramında "belâ ve meşakatlere göğüs germe" gibi beşerî mânalar bulunduğu gerekçesiyle sabûr isminin Allah'a nisbet edilmesini doğru bulmaz (*el-Muğnî*, XX/2, s. 224). Abdülkâhir el-Bağdâdî ise Mu'tezile'nin bu titizliğine değindikten sonra İslâm âlimlerinin çoğunun yukarıda sözü edilen hadislerle dayanarak sabûru ilâhî isimlerden saydığını belirtir (*el-Esmâ' ve's-sıfât*, vr. 128^b).

Gazzâlî, esmâ-i hüsnâ içinde yer alan isim ve sıfatların çoğunun gerçek anlamda Allah'a ait olup mecazi mânâda kula nisbet edildiğini, sabûr ve şekûr gibi bazı sıfatların ise Allah'a mecazen izâfe edildiğini söylemek suretiyle iki görüşü telif eder (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 84). Âlimler, "günah-kârları cezalandırmada acele etmeyen" anlamındaki sabûr ile "sabırlı ve temkinli olup kızgınlıkla muamele etmeyen" anlamındaki halîm isminin muhtevalarında yakın bir ilişki görmüştür. Ancak sabûr, günahkârın ileride cezalandırılmayacağı hususunu kesinlik derecesinde içermediği halde halîm bu mânâyı ifade etmektedir (Hattâbî, s. 97-98; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "şbr" md.). Kuşeyrî ve Gazzâlî gibi mutasavvıf âlimler kişinin sabır alıştırmaları yapmak suretiyle halîm mertebesine ulaşabileceğini söyler. Sabûr insanla ilgili kevnî isim ve sıfat grubunda yer almakta ve halîm ismiyle anlam yakınlığı içinde bulunmaktadır (ayrıca bk. HALÎM; SABİR).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, IV, 395; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 97-98; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XX/2, s. 224; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 128*-129*; Kuşeyrî, *el-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 95-97; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 84, 161-162; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 387-388; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdürrâûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 353-354.

BEKİR TOPALOĞLU

SÂBÛR b. ERDEŞİR

(سابور بن اردشير)

Ebû Nasr Bahâüddeve Sâbûr b. Erdeşir
(ö. 416/1025)

Büveyhî veziri,

Bağdat'ta Dârü'lilim'in kurucusu.

336'da (947-48) Şiraz'da doğdu. Fars Büveyhî Devleti'nde kâtip olarak göreve başladı. Fars Büveyhî Emîri Şerefüddeve'nin Irak Büveyhî topraklarını ele geçirmek için sefere çıktığı yıl vezir nâibi tayin edildi (375/985-86), ardından Dîvânü'l-hazâin başkanlığına getirildi. Vezir İbn Sâlihân'ın azledilmesi üzerine Irak Büveyhî Emîri Bahâüddeve tarafından vezirliğe getirildi (380/990). Ertesi yıl Deylemlî askerlerin maaşlarıyla ilgili tepkisi yüzünden azledilerek tutuklandı. Bir süre sonra yeni vezir Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Eberkûhî onu Sak-yûlfûrat bölgesinde müşrif olarak görevlendirdi; çok geçmeden İbn Sâlihân ile bir-

likte müşterek vezir tayin edildi (382/992). Sâbûr bu dönemde de ciddi sıkıntılarla karşılaştı. Sarayı maaşlarının gecikmesini bahane eden Deylemlî askerler tarafından yağmalanınca canını kurtarmak için görevini bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Ancak bir süre sonra Deylemlî askerlerle ilişkilerini düzeltip görevine döndü (383/993).

Bahâüddeve tarafından malî kaynak bulması için Vâsıt'a gönderilen Sâbûr bu konuda başarılı olamayacağını söyleyerek görevinden kendi isteğiyle ayrıldıysa da ardından yeniden vezirliğe getirildi; üç yıl sonra tekrar görevinden ayrılmak zorunda kaldı (386/996). Bahâüddeve'nin Fars'ı ele geçirip Şiraz'ı devlet merkezi yaptığı dönemde Irak bölgesine vezir nâibi tayin edildi. Sâbûr'un yaklaşık dört yıl süren Irak nâibliği de siyasal ve ekonomik sebeplerle ortaya çıkan istikrarsızlık ve kanışıklıklarla geçti. Bağdat'ta pamuk ve ibrişimden yapılan mâmullere onda bir oranında vergi koyması halkın isyanına sebep oldu ve ortaya çıkan kargaşa güçlükle bastırıldı. Sarayı maaş olarak aldıkları gümüş dirhemlerin saf olmadığını ileri süren Deylemlî askerlerin saldırısına uğradı (390/1000). Ertesi yıl bu defa Türk askerleri maaşlarına ilişkin isteklerinin yerine getirilmemesi yüzünden isyana teşebbüs etti. Türk askerlerinin bu tavrı Bağdat'ın Sünnî-Şii kesimleri arasında çatışmalara yol açtı. Bağdat'tan kaçıp Batîha'ya sığınan Sâbûr, Emîr Bahâüddeve'ye bir mektup yazarak çıkan olaylardan Hasan b. Yahyâ ve taraftarlarının sorumlu olduğunu bildirdi. Ardından Şiraz'a çağırıldı ve tekrar Irak nâibliğine getirildi; ancak yine başarı sağlayamadı. Bu başarısızlık Sâbûr'un Büveyhî hükümdarı nezdindeki itibarını tamamen yitirmesine sebep oldu. Rakiplerinin de kıskırtmasıyla görevinden azledilip tutuklandı. Bir süre sonra kaçıp Batîha'ya çekildi (392/1002). Hayatının bundan sonraki dönemi hakkında bilgi bulunmayan Sâbûr Bağdat'ta vefat etti.

Şia'nın Zeydiyye koluna mensup olan Sâbûr b. Erdeşir'in dürüst, hayırsever, din-dar, âlim ve şairleri himaye eden bir kişi olduğu kaydedilmektedir. Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*'in ona methiye yazan şairlere ayırdığı bölümünde (III, 124-131) on beş kadar şairin ismini vermektedir. Bunlar arasında Muhammed b. Abdullah es-Selâmî, Bebbegâ, İbn Bâbek, Muhammed b. Bülbül, Ahmed b. Ali el-Müneccim gibi devrin önemli şairleri de bulunmaktadır.

Sâbûr'un kültür alanındaki en önemli hizmeti Bağdat'ın batı yakasında Şiîler'in yoğun olarak yaşadığı Kerh'te inşa ettiği Dârü'lilim'dir. 381 (991) veya 383'te (993) kurulduğu belirtilen bu müesseseden kaynaklarda Hizânetü'l-kütüb, Dârü'l-kütüb, Dârü'l-kütübî'l-kadîme şeklinde de bahsedilmektedir. İlmî araştırma ve tartışmaların da yapıldığı bu kurum Sâbûr tarafından geniş vakıflarla desteklenmiştir. Dârü'lilim'in kütüphanesinin dinî ve müsbet ilimlere dair 10.400 kitap ihtiva ettiği kaydedilmektedir. Bu sayı, muhtemelen Sâbûr'un Dârü'lilim'e kuruluş aşamasında vakfettiği kitapları ifade etmektedir. Değişik alanlardaki ilim adamlarınca yönetilen bu müessese kapılarını farklı düşünce ve mezheplere mensup ilim adamlarına açık tutmuştu. Şair ve düşünür Ebû'l-Alâ el-Maarrî Dârü'lilim'de çalışmalar yapmış ve eserlerinde buradan söz etmiştir. Dârü'lilim yetmiş yıla yakın bir zaman hizmet verdikten sonra 447 (1055) veya 451 (1059) yılında Sünnîler'le Şiîler arasında meydana gelen çatışmalar sırasında yanmıştır (ayrıca bk. DÂRÜ'LİLİM).

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf er-Radî, *Dîvân*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 61 vd., 292 vd.; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, Mekke 1399/1979, III, 124-131; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *et-Târîḥ* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth, *The Eclipse of the Abbasid Caliphate*, III içinde), Oxford 1921, tür.yer.; Ebû'l-Alâ el-Maarrî, *Sakṭü'z-zend* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1410/1990, s. 284, 290, 301; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, III, 93; VI, 203; XI, 58; Rûzrâverî, *Zeḫlû Tecâribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth, *The Eclipse of the Abbasid Caliphate*, III içinde), tür.yer.; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 172, 212-213, 240; VIII, 22, 23, 205; IX, 42-43, 101; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, IV, 6; VI, 358, 359; XIV, 98; XVII, 267-269; a.m.f., *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1866, I, 779; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 101, 350; X, 7-8; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 354-356; VII, 73; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 387; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, s. 240 vd., 252, 286, 310 vd., 425, 431, 490, 510 vd., 525-527; M. Mâhir Hamâde, *el-Mektebât fi'l-İslâm: Neş'etühâ ve tetavvürühâ ve meşâ'iruhâ*, Beyrut 1401/1981, s. 129-133; C. Avvâd, *Ḥazâ'inü'l-kütübî'l-kadîme fi'l-İrâk*, Beyrut 1406/1986, s. 140-145; R. S. Mackensen, "Four Great Libraries of Medieval Baghdad", *The Library Quarterly*, II, Chicago 1932, s. 288-293; Mafizullah Kabir, "Libraries and Academies During the Buwayhid Period-946 A.D. to 1055 A.D.", *IC, XXXIII* (1959), s. 32-33; G. Makdisi, "Muslim Institutions of Learning in Eleventh-Century Baghdad", *BSOAS*, XXIV (1961), s. 7-8; Ahmet Güner, "Sâbûr b. Erdeşir ve Dârü'l-ilm'i", *DüİFD*, sy. 13 (2001), s. 65-92; K. V. Zetterstéen, "Sâbûr", *IA*, X, 15-16; C. E. Bosworth, "Sâbûr b. Ardashîr", *EI²* (İng.), VIII, 694.

AHMET GÜNER